

הַגָּלִיל הַלְלוּ עֵלּוֹן מַחֲזוֹ הַצֶּפּוֹן שֶׁל הַמוֹעֵצָה לְשִׁמּוֹר אֶתְרֵי מוֹרֶשֶׁת בִּישְׂרָאֵל

יוצא לאור על ידי ועדות הגליל העליון והתחתון ואזור העמקים
גיליון מספר 35, טבת תשע"ב, ינואר 2012

עם הגליון

ואנו מצטרפים למברכיו הרבים. אחד מהאלבומים שבהם טיפל ושאותם פרסם לאחרונה הוא אוסף תצלומי המוסד החינוכי במשמר העמק, המציין השנה שמונים להיווסדו. כאות הוקרה לנדב, ולכבוד חגו של "המוסד", אנו מקדישים הפעם מקום מיוחד לתצלומים אלה ולסיפור המרתק שהם מספרים.

אתר האינטרנט "נוסטליגיה און-ליין", שעליו המלצנו כאן בעבר, חנך בימים אלה את "רדיו נוסטליגיה און-ליין" - תחנת שידור אינטרנטית המשדרת 24 שעות ביממה משירי הארץ, לצד הקלטות מאירועים מרכזיים בתולדות היישוב והמדינה. אצלי בבית הוא פועל מבוקר עד ערב ומלווה את כל חיי הבית. מומלץ מאד, בכתובת <http://www.nostal.co.il/nostalRadio.html>

מירב גרץ-רונו

ב-22.12.2011 התקיים בחצר תל-חי אירוע היסטורי: בחצר התכנסו כמאה מבניהם, נכדיהם וניניהם של ראשוני מתיישבי תל-חי, אלה שהתיישבו במקום בסוף שנות העשרה של המאה הקודמת והגנו עליו באירועי-1920-1919. מטרת הכינוס הייתה יצירת קבוצה פעילה של צאצאי המתיישבים, ליצירת קשר עכשווי מפרה עם התל החי והנהלתו. לצד הברכות, קטעי המוזיקה והארוחה המשותפת, קיימו הבאים דיון מעמיק על מעמד החצר, תפקידה ועתידיה, וחנכו את חדר העלייה המשופץ, בו מוצגת תערוכת הקבע "הגליל ושומרותיו".

פרס העמק, על שם סא"ל גדעון צימבל ז"ל, הוענק בסוף אוקטובר לנדב מן ממרחביה, המקים והמנהל של מעבדת "ביתמונה", "כחוקרה על פעילותו רבת השנים לתיעוד ראשית ההתיישבות בארץ ולהצלת חומרים ויזואליים שעמדו בסכנת כיליון". נדב הוא ידיד ותיק של "הגלילה" ומסייע לנו רבות,

סיפורו של קיבוץ אבוקה יאיר יוציס

מהיום - כל ההולך לאורך נחל אבוקה ושמות אבוקה ידע גם את מקור שמם

לרבים מיוצאי היישוב ומילדיו במשך שלושה דורות. כמה משוגעים לדבר לקחו על עצמם את הנצחת אבוקה, ובמשך ארבע שנים עמלו על הגשמת הפרויקט, כולל איתור כל יוצאי הקבוצה, גיוס תרומות, קבלת אישורים מהרשויות ותכנון וביצוע האנדרטה. זו תוכננה על ידי האמן יואב שרל, בן היישוב, והיא בנויה משלדת טרקטור מאותן שנים, שעלה לוח זיכרון המספר את סיפורו של הקיבוץ שנעלם. שלדת הטרקטור היא זכר ליישוב שלא שרד, בעוד שהשדות המוריקים סביבו הם עדות חיה להגשמת החזון של מפעליו. טקס הסרת הלוח מהאנדרטה נערך ב-11.11.2011. מהיום והלאה - כל ההולך לאורך נחל אבוקה ושמות אבוקה ידע גם את מקור שמם.

יאיר יוציס הוא בן קיבוץ אבוקה.

בתנאים קשים, תוך התמודדות עם שכנים בדואים עוינים, הקימו חברי הגרעינים קבוצה לתפארת: הם הכשירו קרקע לגידולי שדה, ירקות ומטעים; הקימו ענפי רפת, לול, מדגה וצאן, בנו בתים, הקימו משפחות ויצרו מסגרת חינוכית לילדי הקבוצה שהלכו ורבו. כל זאת עד למשבר חברתי שפרץ לאחר כמה שנים והביא לעזיבת חברים רבים. גם גרעין ההשלמה "שגב", הכשרות הפלמ"ח "גבע" ו"אלומות" וגרעינים של יוצאי סלובקיה ובלגיה שנשלחו למקום, לא שיפרו את המצב. בשנת 1952 נטשו את היישוב אחרוני חבריו. במשך תקופה קצרה פעלה במתקני הקיבוץ חווה חקלאית של "ייצור ופיתוח", אך גם זו לא צלחה.

התעלומה הגדולה היא מדוע נהרס היישוב על כל מה שהיה בו. מבני המגורים, מבני המשק, מגדל המים, מטעיו ושדרותיו ואפילו החאן הערבי הישן - על כולם עלה הדחפור בלי להותיר שריד. נראה כאילו רצו המוסדות המיישבים לחוקק מפעל חלוצי שכשל והכתים את האידיאלוגיה הסוציאליסטית, שהייתה צו השעה באותם ימים.

העובדה שמקבוצת אבוקה לא נשאר זכר - לא בית, לא עץ, לא מגדל מים, לא שעה, לא כתובת וגם לא מצבה - הציקה

לפני שבעים שנה, בקיץ 1941, עלו על הקרקע בעמק בית שאן שני גרעינים של תנועת גורדוניה. הראשון היה גרעין "אבוקה" (במלעיל) שהתארגן ברומניה, הגיע ארצה ב-1934 והמתין בפרדס חנה כשבע שנים להתיישבות. גרעין זה הביא לקבוצה החדשה שקמה בעמק בית שאן את התשתית הכלכלית והמקצועית, שהייתה הבסיס להקמת היישוב החדש.

השני היה גרעין "שדמות" שהתארגן באוסטריה ובפולין, שהה במעבר בהרצליה והמתין אף הוא להקמת קיבוץ חדש. בהשוואה לחברי "אבוקה" היו חברי "שדמות" צעירים ומשכילים יותר, ומורגלים פחות בעבודה חקלאית קשה. בגלל השוני בין שני הגרעינים סברו המוסדות המיישבים כשהם ישלימו אחד את השני וייצרו גוף מאוחד שיצליח וישגשג. ואולם - המציאות הייתה שונה.

צילום: יאיר יוציס

האנדרטה ביום חנוכתה

מהחאן המוכר של רמת ישי, הראויים לשימור, וביישוב מתגבשת תכנית ליצירת מסמך שימור מקיף וכוללני.

שני המקרים האחרונים מוכיחים שגם אם יש יישובים ה"עניים" לכאורה בנכסי מורשת פיזית

- בדיקה מעמיקה של נאמני שימור מקומיים עשויה להפתיע ולחשוף עולם מורכב ומיוחד של אתרים ומרקמים לשימור.

גם בעפולה מתחזקת המודעות לשימור, ותקוותנו שיחד עם העירייה ניתן יהיה לעבד בשנה הקרובה מסמך לגיבוש והכרה במבנים ובאתרים לשימור.

בעמק הירדן עבדה המועצה לשימור לשקם את בית המוטור שבקבוצת כנרת. קרוב לשם, בצמח, מתנהלות בימים אלה עבודת השימור והשיקום של תחנת הרכבת שתהיה בעתיד חלק ממכללת כנרת הסמוכה.

בבית לחם הגלילית מלווה המועצה לשימור פרויקט ביוזמת מקומית, של השמשת המתחם הטמפלרי הצמוד

למגדל המים, לשם יועברו תפקודים ציבוריים שונים של המושב.

בצפת נוצר שיתוף פעולה בין המועצה לשימור לבין מכללת צפת; ינון שבטיאל - האחראי על לימודי א"י במכללה - רתם את הסטודנטים שלו לביצוע סקר מבנים בדגש היסטורי ברקמה עירונית צפופה בתוך העיר העתיקה של צפת.

נאמן השימור יורם קוקוי, אך גם בזכות היענותה והירתמותה של העירייה, מתגבשת הבנה בדבר הצורך בהכנת רשימת שימור עירונית. המבנה הראשון שעל הפרק הוא עמדת תצפית בריטית, שהייתה בעבר מבודדת וכיום עומדת

מקור: לשכת העיתונות הממשלתית

צפת

בתוך מרקם עירוני. בסיור היכרות עם מבניה המעניינים של העיר זכיתי לראות כמה בניינים מרשימים משנות החמישים, ששיקומם עתיד לתרום לתושבים ולמבקרים בנצרת עילית.

רמת ישי. גם זה סיפור של הירתמות הרשות המקומית ונאמנים מקומיים למען אתרי השימור של היישוב. מסתבר שיש מבנים נוספים, חוץ

לפניכם כמה מהנושאים בהם אנו מטפלים בתקופה האחרונה:

בית הילדים בבית אלפא. בניין משנת 1929, שתוכנן על ידי ריכרד קאופמן והוא אחד משורה ארוכה של מבנים בעלי ערך אדריכלי רב

בבית אלפא בפרט ובקיבוץ הגלבע בכלל. ראו עליו גם בכתבתו של בצלאל רינות בהמשך. המבנה, ששימש בשלב האחרון כבית הארחה, ישודרג ויחודש, ובמסגרת זאת דרשה המועצה לשימור הכנת תיק תיעוד. אני שמח לציין כאן את רצונם הטוב וגישתם החיובית של אנשי הקיבוץ, שהבינו את חשיבות התיעוד לא רק לאיסוף מידע, אלא גם כבסיס לשדרוג החזיתות בצורה נאמנה למקור.

טבריה. לאחר דיון במשרד התיירות על תכנית החומש לטבריה, התבקשה המועצה לשימור, כאחת מכמה גופים, להכין מסמך 'חזון' משלה לעיר. על הכנת המסמך הופקד

מתכנן התיירות אילן בן יוסף, והמועצה לשימור מדגישה בו את חשיבותם של "בית אלומות"; מלון "גינסור-אליזבת"; חצר היהודים, בה עובדת המועצה לשימור על פרויקט בית הכנסת "הסניור" והחצר, וכן השכונות "מימוניה" ו"אחוה".

נצרת עילית. לאחרונה, הרבה בזכות פעילותו של

מתיחת פנים לגשר יד לי"ד באכזיב

שמעון אלכסנדר

מדי שנה בסיוון נפגשים קרובי משפחה, ידידים ואנשי הגליל המערבי בבית הקברות שבו טמונים שרידי חללי הפעולה שנקראה "ליל הגשרים". סיפור נפילת הי"ד, היעדרותם וגילוי שרידי הגופות סופר פעמים רבות, וממש בימים אלה עומד לצאת לאור ספרו של ד"ר דב גביש על הלילה ההוא, המאבק שקדם לו והמהלכים שהביאו לחשיפת גופות החללים.

המועצה האזורית "מטה אשר" מקיימת מדי שנה טקס מכובד בבית הקברות, ושומרת על קשר עם משפחות הנופלים. באזכרה האחרונה נוכחו בני המשפחה ומוקיירי זכרם של הנופלים שגשר הכביש, זה שלא פוצץ בליל הגשרים, ניצב הרוס בחלקו, ועובדי בנייה של חברת הכבישים הלאומית עומדים להורסו. פנינו למהנדס המועצה האזורית, שהסביר שיש צורך דחוף לתקן את הגשר, וכן לעמרי שלמון, מנכ"ל המועצה לשימור, כדי למנוע פגיעה לא נחוצה בגשר ההיסטורי. עמרי בדק את הנושא וחזר אלינו עם אותה תשובה. הוא הוסיף גם שהגשר שבו נערכים התיקונים אינו הגשר הבריטי המקורי, שנבנה בתקופת המנדט מעל ערוץ נחל כזיב, אלא גשר שנבנה ב-1964 ואין מניעה לשפצו.

אבל - עמרי דאג לשלוח למקום את מנהלת אזור חיפה והצפון במועצה לשימור, האדריכלית נעמה נאמן-מזרחי, כדי שתפקח עיין מקצועית על הנעשה בשטח. אחרי הכל מדובר בשמירת מורשת. נעמה יצרה קשר עם מורן אליאס, מנהל העבודה מטעם החברה הלאומית לדרכים, שהראה לה את שלט הגשר שנמצא טמון באדמה כשהחלו העבודות. אותו שלט מאבן גיר - "גשר יד לי"ד" - היה צמוד לגשר בחלקו הצפוני במשך שנים רבות, ויד נעלמה הורידה אותו והוא נעלם באדמה. מר אליאס הבטיח להתייעץ בתום העבודות עם נציגי משפחות החללים, כדי לקבוע את השלט על הגשר המחודש במקום ראוי ונראה לעין.

ואכן, ב-14.12.2011 הודיעה לי נעמה שהיום המיוחל הגיע: עובדי הגשר ניקו את השלט המקורי והוא שב להיות לבן כשהיה. שלוש המילים החקוקות בו נצבעו מחדש בצבע שחור. מעכשיו ידעו אלפי המבקרים באנדרטה שעל שפת נחל כזיב את שמו של הגשר ואת הקשר שלו להנצחת הנופלים באנדרטה הסמוכה. תודה לכם, עמרי ונעמה. המשיכו בעבודת הקודש שלכם.

שמעון אלכסנדר מנאות מרכזי הוא מנכ"ל טיולים.

שלט הגשר המחודש

מבחינה אדריכלית מבנה בית הילדים הוא כמעט בן-בלי-זמן וחף מפרטים ייחודיים. ייחודו האמתי טמון בהיסטוריה שלו

באותה שנה פתחו ערביי הארץ בפעולות איבה נגד יהודים. יישובים מבודדים הותקפו, ואל בית אלפא התקרבו כ-1,500 בדווים משבטי הבקעה וכפריים מהגלבו. מולם עמד קומץ מגנים ולהם נשק מועט. באותה תקופה עדין שמרה המשטרה הבריטית באזור על היישובים היהודיים, ולקיבוץ הוועק כוח משטרה. משלט ההגנה החשוב של בית אלפא היה בית הילדים,

שבנייתו אך זה הושלמה. בצילום שנותר מאז נראה הבית כששקי חול נערמים במרפסתו, ובתקריב נראה בבירור קצין משטרה בריטי כשלידו חייל עוטה כפיה היורה מהמרפסת לעבר הפורעים.

באותם ימי מתוחות לנו כמעט כל חברי היישוב במבנה החדש. בשנים שלאחר מכן הוא שימש את כל ילדי הקיבוץ, מינקות ועד לכיתה א', וכשאלה גדלו מעט הוקמה בבית אלפא, כמו בקיבוצים רבים אחרים, "חברת ילדים". במסגרת זו חיו הילדים חיים משלהם וניהלו ארגון חברתי עצמאי, כולל משק חקלאי קטן.

בבית אלפא הונהג קו חינוכי ערכי-תנועתי ברור מאד, ובית הילדים הקטן ונעדר הייחוד היה זירת ההתרחשות של אירועים שהם מדגם מייצג ומרוכז של קטעי דרך בחיי הארץ באותה תקופה.

ועוד הערה קטנה על כוחם של צילומים היסטוריים: המבנים נראים בהם תמיד לבנים, חדשים ובולטים מאד בשטח, שהוא בדרך כלל ריק מעצים וכמעט חשוף לחלוטין. צילומים עכשוויים, לעומת זאת, מגלים לרוב מבנה שצורתו הכוללת קשה לזיהוי, אם בשל מבנים סמוכים ואם בגלל צמחיה עבותה המסתירה חלקים ממנו. האתגר שלנו, כמשמרים, הוא להחזיר למבנה את התחושה והמראה של בניין חדש ומודרני, ולבטא את התחושה מאז, של יצירה צעירה ורעננה המחודשת את נופה הפיזי של הארץ ומשקפת גם יצירה אנושית ייחודית. האתגר הוא לשמר לא רק את המבנה, אלא גם את התחושות של אותם ימים רחוקים והרואיים.

האדריכל בצלאל רינות מנהל את משרד התכנון "בראשית" בעין הנצי"ב, וחבר מערכת "הגלילה".

החינוך המשותף, כמו מוסדות רבים אחרים, הוא יצירה יחידאית של התנועה הקיבוצית. דווקא בשנים האחרונות, כשכבר אין חינוך משותף - עוסקים יוצרים רבים שעברו את החוויה בניסיון המעניין הזה. בתערוכה שנערכה לפני כמה שנים בביתן הלנה רובינשטיין במוזיאון תל אביב, תחת השם "לינה משותפת" - הוצג החינוך המשותף דרך עיניהם של אמנים בוגרי המערכת, שעסקו בנושא בצורות שונות.

חלק מהן היו קיצוניות ובוטות, אבל מי שיצא מהתערוכה הרגיש שהתקרב ולו במעט להבנת החוויה שעברו ילדי החינוך המשותף. גם ספרים נכתבו על כך, רובם עוסקים במה שאפשר לכנות "נעורים שיתופיים", וחלקם - כמו "היינו העתיד" של יעל נאמן - זכו לציבור קוראים רחב. אפשרות אחרת לחוות את החוויה באופן בלתי אמצעי היא לבקר בבית ילדים מקורי ולצרף הבנה אדריכלית לדמיון ולסיפוריהם של מי שגדלו בין כתלי הבית, כדי לחוש ולהבין ככל שניתן.

בית הילדים הראשון בבית אלפא הוא מבנה אופייני משנות העשרים: דו-קומתי, בעל גג רעפים ארבע-שיפועי, מדרגות חיצוניות עם מעקה בנוי משני עברי הבית ומרפסת פתוחה שמסגרות עץ מרושתות מפרידות בינה לבין החוץ. בכל אחת מקומות המבנה יש חמישה חדרים וחדר שירותים מרכזי, ובמפלס התחתון גם חדר קטן למטפלת, ששימש גם כבית התה והמרכז החברתי של שומרי הלילה.

המבנה תוכנן על ידי ריכרד קאופמן, שלמרות העדפתו לגגות שטוחים הכתיר את הבית בגג רעפים. מבחינה אדריכלית הבניין כמעט בן-בלי-זמן וחף מפרטים ייחודיים, אולי פרט למעקה המדרגות ולתריסי העץ של החלונות. ייחודו האמתי - בהיסטוריה שלו.

ב-1929 היה בית אלפא קיבוץ צעיר, בקושי בן שבע. יחד עם חפצי בה, שהתפלגה ממנו ממש בתחילת הדרך, הוא היה יישוב קצה, ללא כל יישוב עברי ממזרח לו עד לירדן. בקרבת מקום - מצפון וממערב - היו תל יוסף, עין חרוד, גבע וכפר יחזקאל, שעלו כולם על הקרקע בזמן דומה.

צריף ראשונים מנהריה הוקם מחדש במוזיאון העלייה החמישית בתפן

נעמה נאמן-מזרחי

במירוף נגד השעון (והדחפורים) פונה הצריף, תכולתו מוינה וקוטלגה, והכל הועבר למוזיאון בתפן

הקמת הצריף מחדש במוזיאון העלייה החמישית בתפן

פנים הצריף שוקם, וחלק מתכולתו המקורית חזר לאכלס אותו. אנשי המוזיאון שילבו בו גם פריטים שאספו או שנתרמו על ידי משפחות אנשי העלייה החמישית, וכן מוקרן בו סרט על עלייה זו. הביקור בצריף הוא מעין מסע בזמן, והוא מהווה תוספת מכובדת ומעשירה למוזיאון הייחודי בתפן.

האדריכלית נעמה נאמן-מזרחי מנהלת את מחוז חיפה והגליל המערבי במועצה לשימור.

הצריף בפנינת הרחובות ויצמן וחניטה בנהריה, ערב הפינוי

חלקת אדמה ביישוב, בפנינת הרחובות ויצמן וחניטה, עליה הקימו שני צריפים: הגדול מביניהם שימש למגוריהם והקטן - כמחסן. במהלך השנים השתנה ייעודם של הצריפים בהתאם לצרכים המשתנים של הדיירים: ב-1946 נמכרו האדמה והצריפים למשפחת פיסקה, שברבות הימים בנתה לצידם בית לבנים, וב-2010 מכרו צאצאי משפחת פיסקה את המגרש. כשנודע בנהריה כי יש תוכנית להקים בית דירות במקום המבנים הישנים, התארגנו ותיקי העיר - ובראשם אנדראס מאייר - להצלת הצריף הגדול, שנותר על תילו מאז הקמתו והיה עדות היסטורית לימיה הראשונים של נהריה. המועצה לשימור אתרים, יחד עם התעשיין סטף ורטהיימר, איש העלייה החמישית, חברו לפרויקט הצלת הצריף והעבירו אותו למוזיאון ליהדות דוברת הגרמנית בתפן.

תוך מירוף נגד השעון (והדחפורים) פונה הצריף ממקומו, תכולתו מוינה וקוטלגה - והכל הועבר לתפן. צוותי המועצה לשימור הרכיבו אותו במקומו החדש, הפעם כמוצג מוזיאוני.

הוגו-צבי שצמן (1900-1976) ורעייתו לאה-גרטרוד לבית וולך (1906-1983) באו לארץ מגרמניה ב-1934. לקראת עלייתם הצטרפו לקבוצת הכשרה של תנועת הנוער הציונית הגרמנית "בלאו-וייס" - הוגו-צבי הוכשר כנגר ולאה-גרטרוד למדה ספרות וטיפול בתינוקות. עם הגעתם ארצה נשלחה קבוצתם לקיבוץ עין חרוד.

ב-1935 עברו בני הזוג לנהריה, וב-1936 רכשו

יום ירדתי לבית הקברות הבריטי בחוף הכרמל, ולאחר כמה חודשי חיפושים גיליתי ליד הכניסה הראשית מתחם קבורה קטן של כ-20X20 מטרים

וימאים בריטים וזרים, וש אחרי 66 שנים כבר אין עליהם סימון. ירדתי יום יום לבית הקברות הבריטי בחוף הכרמל, ולאחר כמה חודשי חיפושים החלטתי יום אחד, בנובמבר 2008, לסרוק שוב את הצמחייה שבקצהו הצפוני. להפתעתי גיליתי ליד הכניסה הראשית מתחם קבורה קטן של כ-20X20 מטרים, ובו קברים צבאיים ואזרחיים של בריטים ובעלי לאומים אחרים, כולם מהשנים 1939-1948. בין הקברים גיליתי כמה צלבי עץ ללא שמות, וכן רווחים "ריקים". מתחת לשכתב החצץ, בעומק סנטימטרים ספורים, מצאתי בסיסי בטון עגולים שבמרכזם חור עם שאריות של צלבי עץ. שומר בית הקברות מסר לי שאביו, שאת עבודתו ירש, סיפר לו שלפני שנים הוצאו גופות של לוחמים איטלקיים מבית הקברות והוחזרו לאיטליה.

בית הקברות הבריטי בחוף הכרמל

בינתיים הצלחתי, בעזרת ספרו של נסי, לבדוד שני קברים לא-מסומנים במרווח השנים 1939-1942. סימנתי אותם בצלבי מתכת חדשים, צילמתי אותם ושלחתי את כל החומר לאתר הצוללות האיטלקי, שבו פועל מרקו מסללני. קצין זה, שלו אנו חייבים את גילוי קצה החוט לפתרון התעלומה, יצר קשר עם משרד ההנצחה ברומא, ושם נמסרו לו הפרטים הבאים: בשנת 1965 העביר הקונסול האיטלקי בתל אביב את ארונותיהם של חמישה חיילים איטלקיים מבית הקברות הבריטי בחוף הכרמל לקבורה צבאית בעיר בארי שבדרום איטליה. קברו של אחד הצוללנים - דאל בן - זוהה בוודאות, אך קברו של קפטין קרסי לא זוהה. הארון הלא-מזוהה נטמן באיטליה כ"חייל אלמוני", ואילו דאל בן נקבר בצפון איטליה, לבקשת אימו. בן אחיו של קרסי אישר שהודעה על העברת הגופות נמסרה למשפחתו לפני שנים רבות.

כך הגיעה הפרשה לקיצה, אך אני נשאל עדיין מה גרם לי להתעניין בה כל כך. נראה שברית הרעים של אחים למקצוע, לוחמי קומנדו ימי כמוני, היא שגרמה לי לפעול בנושא. ציוד צלילה איטלקי שימש אותנו בקומנדו הימי

הישראלי לפני עשרות שנים, ותרומתו של חיל הים האיטלקי לבניית הכוח הימי המיוחד של מדינת ישראל הייתה מכרעת. נותר לי רק להצטער על כך שברחבי הארץ יש עוד קברים רבים ומוזנחים, ללא מצבות, שמאחוריהם אנשים וסיפורים מרתקים שלעולם לא נכיר.

מיקי גוטשלק הוא חוקר היסטוריה, לשעבר לוחם בשייטת 13. גרסה מורחבת של הכתבה התפרסמה בביטאון העמותה לתולדות חיפה ובמגזין "זמן שלישי".

ב-10.8.1942 תקפו כוחות איטלקיים את הארץ וגרמו נזקים בחיפה ובתל אביב. למפרץ חיפה התגנבה באותו יום הצוללת האיטלקית "שירה" (Scire), שנחשבה אז למשוכללת ביותר. היו לה הצלחות בטיבוע כלי שיט בגיברלטר, ובדצמבר 1941 היא תקפה את הצי הבריטי באלכסנדריה ואנשי הצפרדע שלה הצליחו להטביע ארבע אוניות בנמל. חימושה כלל שישה משגרי טורפדו ושלושה תאים לצוללות כיס זעירות, ומטרת כניסתה לנמל חיפה הייתה פגיעה באוניות בריטיות שעגנו בו. הבריטים, שידעו מראש על בואה, הטביעו אותה על מלחיה בפצצות עומק, והיא שקעה על קרקעית הים כעשרה קילומטר מצפון לחיפה, שם היא נמצאת עד היום.

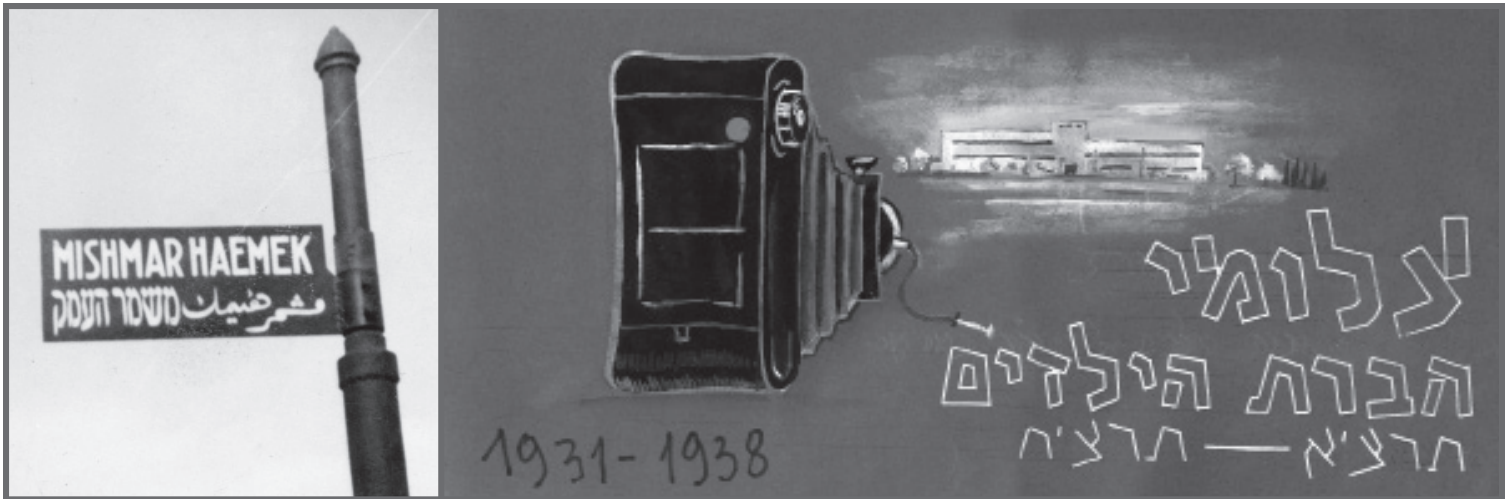
שני אנשי צפרדע של הצוללת היו מחוץ לה בזמן שנפגעה, וגופותיהם נפלטו בחוף קרית חיים. השניים - הקצין אגיל קרסי (Captain Chersi) והנגד אוגיניו דאל בן (Dal Ben), זוהו על פי דיסקיויותיהם ונקברו בחיפון, בלי שמקום קבורתם נרשם. במסמכים מאותה תקופה צוין כי הם נקברו "בבית קברות בחיפה", וכאן החלה תעלומה שהעסיקה רבים וטובים למעלה מעשרים שנה, בניסיון לאתר את מקום קבורתם.

הסיפור התחיל בפנייה לציבור שפרסם חנן רותם, עיתונאי בדימוס, בשנת 2008, על שני קברים משנת 1942 בחיפה, שאיש אינו יודע את מקומם. חבר הביא לי את הפנייה, וכך החלו ארבעה חודשים של חיפושים יום-יומיים. עברתי בבתי הקברות האזרחיים והצבאיים בחיפה ובמנזרים, כפי שעשו לפני אלי רביד, מיקי אלבר ואחרים, שחיפשו גם הם פתרון לתעלומה. התכתבתי באינטרנט עם אתרים שונים ופניתי למנזרים, למשטרות, לאתרי הנצחה בארץ ובעולם ולאתרים של ציי איטליה ואנגליה. גיליתי נכונות של רבים לסייע בחיפושים, ביניהם בריטים, גרמנים ואיטלקים.

קצין איטלקי בשם מרקו מסללני, איש צוללות איטלקי, שלח לי צילומים מספר שכתב סופר איטלקי בשם נסי - "שירה" שמו - שיצא לאור לאחרונה. ביניהם היה צילום של בית הקברות הצבאי הבריטי בחוף הכרמל ב-1950, עם אזכור הקברים והצלבים שעליהם, אך ללא ציון מיקומם המדויק. הבנתי שמקום הקבורה קשור בתצלום זה, ושהקברים חייבים להימצא בבית-קברות שהיה בשימוש בשנים 1940-1945. שיערתי גם שהם נמצאים בסמוך לקברי אנשי ביטחון

ציון מקום קברו של קפטין קרסי

המוסד החינוכי שומריה במשמר העמק חוגג שמונים להקמתו

"היבטים פונקציונליים וסניטריים, כחלק מאסטרטגיה סוציאליסטית 'מתקדמת' שכללה מרכיבים שנועדו לטפח תרבות גוף חדשה". המבנה הותאם, לדבריו, לתנאי האקלים ולמשטר הרוחות בארץ, ו"האסטרטגיה של הבניינים מבוססת על צורות פונקציונליות וגיאומטריות 'טהורות', אנטי-תיזה לסגנונות היסטוריוציסטיים. [הוא] מוקם בנקודה טופוגרפית גבוהה, בדומה למבנים קיבוציים מונומנטליים נוספים, שנוכחותם הבולטת נועדה לסמל את ההיחזות הציונית-סוציאליסטית בעמק".

בשנים האחרונות פועלת קבוצה מחברי משמר העמק ומבוגרי המוסד, יחד עם המועצה לשימור, לשיקום הבית הגדול, ברוח המנון "המוסד" המכריז: הבית הגדול יעמוד לעד.

המבנה המרכזי של "המוסד" – "הבית הגדול", תוכנן על ידי האדריכל יוסף נויפלד, שהיה מהבולטים באדריכלים של הזרם הסוציאליסטי בארץ ושל הממסד ההסתדרותי. בין השאר תכנן את בית הקברות הבריטי לחללי מלחמת העולם הראשונה ליד באר שבע; את בית הכנסת "אוהל מועד" בתל אביב; את בית חולים אסותא; את בניין קופת החולים זמנהוף בתל אביב; את מעונות העובדים ברמת גן, בתל אביב ובקריית עבודה-חולון; את בית החולים הדסה עין כרם ועוד ועוד.

את תכנון "הבית הגדול", שנבנה בשנים 1936-1932, החל נויפלד כשהתלמד אצל האדריכל הידוע ברונו טאוט במוסקבה, בראשית שנות השלושים. האדריכל יוסי קליין, שחקר את תולדות המבנה, אומר כי נויפלד הדגיש בו

המוסד החינוכי הראשון והנחשב של הקיבוץ הארצי, שהוקם ב-1931 במשמר העמק, היה ניסיון חינוכי ואנושי ייחודי ומקורי, והוקם בידי בעלי חלומות גדולים שחלקם הקדישו לו את חייהם.

מקימיו היו מודעים לעובדה שהם עושים היסטוריה, ולכן תיעדו את פעולותיהם בקפדנות. כמוסד חינוכי מוביל בארץ וברחבי העולם היהודי, זכה "המוסד" שרבים יצלמוהו, ואוסף התצלומים הגדול והמרשים שלו תופס חלק גדול מכ-30,000 התצלומים השמורים בארכיון משמר העמק. נדב מן ממעבדת "ביתמונה" במרחביה, שתרומתו לתיעוד ההתיישבות החדשה בארץ לא תסולא בפז, קיבל לידיו חלק גדול מתצלומי "המוסד", ובאדיבותו אנו מציינים כאן את יובל.

הבית הגדול

בניית חדר האוכל במוסד

מיכאל קוסטא נוסא את דגל המוסד בראש טיול

תהלכות אחד במאי במזרע

מורה הספורט מרדכי שברון

קבוצת חבצלת בהצגת הפואמה הפדגוגית מאת מקרנקו, 1941

תזמורת המוסד באחד במאי

במטבח המוסד, 1939

על כנפי נשרים אל טרשים ופחונים: גלגולו הראשון של חושב אמירים

אסף לשם

השילוב בין התנאים הפיזיים בהרי הארץ לבין הצורך ביישוב מהיר שלהם אחרי מלחמת העצמאות, הביא ליצירת צורת התיישבות חדשה וייחודית - כפר עבודה: יישוב חקלאי שתושביו מתפרנסים מעבודה שכירה

ביוני 1951 הגיעו כפרי העבודה לשיאם, כשמו 26 כפרים (8 מהם בגליל) ובהם 2,340 משפחות, רובן הגדול מעולי תימן. ואולם - זמן קצר לאחר מכן החל בהם גל עזיבה גדול, ואת פרוד א' עזבה כמחצית מאוכלוסייתו בתוך כשנה, עד מאי 1953. בראשית 1953 הבשילו התנאים למימוש הצעתו של ויץ להקמת רשות נפרדת בניהולו, שתיקח על עצמה את הטיפול בעשרה כפרים נבחרים, כולם בגליל, לתקופה של חמש שנים. ביניהם היו גם פרוד א' ופרוד ב'. לקראת ההעברה נערכה בדיקה יסודית של כל כפר והוכן פרוטוקול העברה מסודר, ופרוד א' הועבר לידי הקק"ל במאי 1953. זמן קצר לאחר מכן חדל היישוב

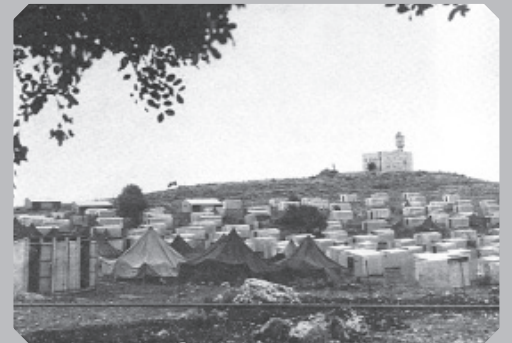
ידי הגופים המיישבים כמי שרגילים לתנאים קשים ומסתפקים במועט, הם נבחרו לאכלס את הכפרים.

ביוני 1950 הוקמה מעברה בפראדיה, לצד כביש עכו-צפת, מתחת למבנה המשטרה הבריטית. בשלב ראשון הובאו למקום 100 משפחות מעולי תימן, ובאוגוסט כבר היו בו 210 משפחות שכללו 800 נפשות. מבנה המשטרה שימש כמרכז הלוגיסטי והותקנו בו מרפאה, צרכנייה, חדר-אוכל ומגורים לצוות המנהלי. בנוסף לכך הוקמו כעשרה צריפים למבני ציבור. העולים התגוררו באוהלים, ומקלחות וברזים פוזרו בתוך המחנה. כרבע מהאוכלוסייה, 220 איש, הועסקו על ידי הקק"ל בהכשרת קרקע ובייעור.

מן החומר הארכיוני לא ברור מתי חוסלה המעברה ומתי עברו תושביה לשני כפרי העבודה שהוקמו לידה - פרוד א' שמזרח לכביש, ופרוד ב' ממערב לו, אך במארס 1952 כבר ישבו בראשון 102 משפחות ובשני 61 משפחות.

פרוד א', הגדול משני הכפרים, נוסד על שטח של 320 דונם וכלל 107 מגרשים שעליהם נבנו 98 בתי מגורים. בסמוך להם הוקמו 43 מבני משק, שבחלקם התגוררו גם אנשים. ליד כל קבוצת בתים הותקן ברז משותף, וכן נבנו בתי שימוש פרטיים מעץ, שירותים ציבוריים ומקלחות ציבוריות. מבני הציבור היו צרכנייה, בית-ספר, מרפאה, מקווה, בית-כנסת, מועדון ו"בית-נשק".

מדינת ישראל, שקמה תוך כדי מלחמה, הייתה שרויה בראשיתה במצוקה כלכלית קשה. המשק החקלאי נפגע מאד ונוצר מחסור במזון טרי.

פרוד א' (לימים אמירים), מראה כללי ממערב למזרח

בנוסף לכך יצרה עזיבת האוכלוסייה הערבית צורך דחוף במילוי החלל היישובי בפרוזדור ירושלים ובגליל העליון, גם כמענה לחץ הבין-לאומי להחזרת הפליטים הערבים לבתיהם.

השילוב בין הגורמים הללו לתנאים הפיזיים של ההר - היעדר קרקע מספיקה להקמת משק חקלאי - הביא ליצירת צורת התיישבות חדשה וייחודית, היא כפר עבודה: יישוב חקלאי שתושביו מתפרנסים מעבודה שכירה. מי שהגה את הרעיון ועמד מאחוריו היה יוסף ויץ, מנהל מחלקת הקרקע והייעור של הקק"ל. הוא טען כי התיישבות משקית במתכונת שהייתה מוכרת עד אז לא תצלח באזורי הספר ההרריים, בגלל חוסר תקציב וקרקע ואי-התאמה של העולים החדשים לחקלאות. מאחר שהעולים מתימן נתפסו על

מעברת פראדיה ממזרח, מכיוון כביש עכו-צפת

לתפקד ככפר עבודה, ובקק"ל הוחלט להשקיע את מאמצי הפיתוח בפרוד ב' בלבד. בכך נפתח הפתח להתיישבות חברי אגודת הצמחונים במקום, שלימים ייקרא אמירים. אסף לשם מאמירים הוא מורה דרך.

מדף הספרים שלי

הפעם לא אכתוב על ספר אלא על חוברת, וליתר דיוק על שתי חוברות שהגיעו לידי לאחרונה. מדובר בכתב העת "חיפה", שעורכים יעקב שורר ויאיר ספרן ומוציאה העמותה לתולדות חיפה. קיבלתי בשמחה את חוברות מספר 8 ו-9, ומצאתי אותן מעניינות ביותר. בחוברת 8 יש מאמר של כמה מחברים בשם "סיור כתובות במושבה הגרמנית" - מושבת הטמפלרים בחיפה שעברה בשנים האחרונות שיקום ושיפוצים נרחבים. המאמר כולל מידע רב-ערך על הבנייה הפרטית, מבני הציבור, בתי המסחר, בתי משפחות ידועות וכתובות המעטרות את מבני המושבה.

שי רוזן כותב על יחסי הבהאים והטמפלרים בחיפה ובעכו בשנים 1868-1921, עם סקירה היסטורית על שתי הערים במחצית המאה התשע-עשרה, ומגלה פרטים מעניינים על חיי הבהאים, תולדותיהם ומקומם באזור הגליל המערבי. יש בחוברת גם מאמר על "בית הספר לכתבי הקודש", שהתקיים על הכרמל בתקופת המנדט והיה מרכז של אגודת היהודים המשיחיים בצפון. המאמר סוקר את הפעילות החינוכית של המוסד, את בית הדפוס וההוצאה לאור שלו, את קשריו עם הממסד הציוני, ועוד. גם חוברת מספר 9 של כתב העת מלאה בחומר חשוב ומעניין, ואני ממליץ על שתיהן לכל המתעניינים בתולדות חיפה וסביבותיה. אפשר להזמין את החוברות (בתשלום סמלי) בטלפון 04-8512855, או בפקס 04-8522739.

יוני גדעוני

יוצא לאור על-ידי ועדות הגליל העליון והתחתון ואזור העמקים של המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל, בסיוע המכללה האקדמית גליל מערבי.

כתובת המערכת: המועצה לשימור אתרי מורשת, משטרת נהלל, ת.ד. 865, רמת ישי, 30095. טלפון: 04-6415073,

פקס: 04-6514540, דוא"ל: merav@1806gmail.com.

עורכת: מירב גרץ רונן. חברי המערכת: ענת יוניס, עמרי שלמון, אורי בן ציוני, יוסי מורנו, נדב קלה, עלי כהן, בצלאל רינות, יוני גדעוני, רבקה אמבון, גדעון גלעד, אמנון לוי. נדפס בדפוס י.ט.כ. מגדל העמק, טלפון 04-6540243.